

Katedra pomocných věd historických a archivnictví

HISTORICKÉ PRAMENY 2

studijní opora pro kombinovanou formu bakalářského studia
studijního programu Archivnictví–historie, specializace Archivnictví

Mgr. Martina Bolom-Kotari, Ph.D.

Hradec Králové

2017

Anotace

Studenti budou seznámeni s různými prameny narativní i diplomatické povahy a jejich základní typologií, naučí se tyto písemnosti identifikovat, časově zařadit a zejména přečíst. Důraz bude kladen na písemnosti z období novověku, texty jazykově české, německé i latinské.

Základní informace o kurzu

- povinný předmět, doporučený **první ročník (letní semestr)**
- počet **kreditů 2**, rozsah výuky **12 hodin** a konzultace
- podmínky udělení **zápočtu**:
 - aktivní účast v seminářích,
 - plnění dílčích úkolů,
 - vypracování přepisů zadaných písemností
 - úspěšné splnění závěrečného kolokvia (identifikace a četba písemnosti).

Tematický plán kurzu

1. Úvod: cíle předmětu, struktura kurzu, požadavky k zápočtu
2. Pojem historický pramen a základní typologie písemných pramenů
3. Písemnosti 16. a 17. století, charakteristika písma
4. Četba vybraných písemností 16. a 17. století
5. Četba vybraných písemností 16. a 17. století
6. Četba vybraných písemností 16. a 17. století
7. Četba vybraných písemností 16. a 17. století
8. Písemnosti 18., 19. a 20. století, charakteristika písma
9. Četba vybraných písemností 18. a 19. století
10. Četba vybraných písemností 18. a 19. století
11. Četba vybraných písemností 19. a 20. století
12. Časová rezerva, hodnocení semináře, závěrečné kolokvium

Základní literatura

EBELOVÁ, Ivana: *Klíč k novověké paleografii: Schlüssel zur Paläographie der Neuzeit*. Praha 2016.

HLAVÁČEK Ivan – KAŠPAR Jaroslav – NOVÝ Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2003.

HORÁKOVÁ, Lenka – ZOUHAR, Jakub: *Paleografická čítanka novověkých diplomatických textů*. Ústí nad Orlicí 2007.

KAŇÁK, Bohdan: *Paleografické texty I. – II.* Olomouc 1994, 1999, 2002.

KAŠPAR, Jaroslav – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – EBELOVÁ, Ivana: *Paleografická čítanka 1. – 2.* Praha 2000.

KAŠPAR, Jaroslav: *Soubor statí o novověkém písmu*. Praha 1993.

KAŠPAR, Jaroslav: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1987.

PÁTKOVÁ, Hana – BASTL Ondřej: *Texty k výuce diplomatiky*. Dolní Břežany 2003.

VALENTA, Aleš: *Čítanka německých novověkých textů ze 17. a 18. století*. Ústí nad Orlicí 2007.

www.monasterium.net

Jak postupovat při samostudiu

- **každé téma je strukturováno** na oddíl obecných cílů, studijních materiálů, dílčích úkolů a doplňující literatury
- na **obecné cíle** by si měl být student schopen po dokončení studia tématu odpovědět (tyto otázky také tvoří základ diskuze při závěrečném kolokviu)
- **studijní materiály** představují učební texty poskytující základní orientaci a strukturu probíraných témat, popř. další materiály dostupné ve fondu fakultní Lesákovy knihovny či univerzitní knihovny (vstup do e-katalogu: <http://arl.uhk.cz/arl-hk/cs/vyhledavani/>) nebo jsou pro přihlášené uživatele k dispozici ve složce vyučujícího na webu UHK (<https://www.uhk.cz/cs-CZ/UHK/Header/rozsirene-vyhledavani?lidId=kotlima1>)
- každý studijní materiál je provázen sérií **dílčích úkolů** v podobě konkrétních otázek, jejichž zodpovězení vede k odpovědím na obecné otázky a k celkovému pochopení analyzovaného tématu; vypracované dílčí úkoly jsou podkladem pro závěrečné kolokvium
- k hlubšímu porozumění problematice a doplnění uváděných učebních textů je ke každému tématu doporučena **doplňující literatura**, která je k dispozici v knihovně či v elektronické podobě

1. Úvod

OBEČNÉ CÍLE

1. *Seznámení se strukturou kurzu a požadavky k zápočtu.*
2. *Seznámení se se studijními materiály k předmětu a se způsobem práce s nimi.*
3. *Zopakovat základní paleografické pojmy.*

STUDIJNÍ MATERIÁLY

Zadání semestrálního úkolu (SÚ):

- každý student obdrží odkaz na písemnost, jejíž přepis v průběhu kurzu vyhotoví
- zadání je individuální, určené výhradně vybranému studentovi
- písemnost je dostupná v digitální podobě na stránkách digitální databáze monasterium.net
- student si zřídí svůj přístup do databáze, editace písemnosti bude probíhat přímo v databázi

SÚ sestává z těchto částí:

1. Transliterace písemnosti po řádcích

Hodnocena je nejen vlastní správnost přepisu, ale také dodržení zvoleného přístupu. Základním kritériem pro přijetí textu je celková srozumitelnost textu.

Jak postupovat při čtení písemnosti?

Při samostudiu čtení se postupuje tak, že se nejprve na ukázkou zadívejte, prohlédněte si jednotlivá písmena. Některá vám přijdou známá a budete je schopni přečíst. Teprve pak se pokoušejte text číst. Postupujte slovo od slova, a pokud slovo nepřečtete celé, postupujte trpělivě písmeno po písmeni.

Je dobré si ke každé ukázce vyhotovit vlastní přepis. Přepisujte po řádcích. Očísľujte si nejprve řádky ve zdrojovém textu, tohoto číslování se držte také v přepisu. Postupujete-li ve čtení textu způsobem písmeno za písmenem, slovo za slovem, napište si na papír aspoň písmena, které přečtete. Až dojdete na konec textu, porovnejte si svůj přepis s přepisem v čítance. Poté se pokuste znovu text přečíst. Můžete se opět případně podívat do přepisu. Nikdy nepoužívejte přepis dříve, než dokončíte vlastní čtení textu nebo jej použijte až ve chvíli, kdy nebudete schopni postupovat dále! Jinak vám hrozí, že se naučíte číst konkrétní ukázkou, ale jinou opět nepřečtete.

Čtení je manuální dovednost, půjde vám to měsíc od měsíce lépe. Hlavně se nevzdávat.

Základní paleografické pojmy

Dvoulinková osnova – systém dvou vodorovných linek. Spodní je základní linka, na níž jsou položena písmena textu, horní je pak horní dotažnicí.

Čtyřlinková osnova – systém čtyř vodorovných linek, z nichž každá má svůj název: ta nejspodnější se nazývá dolní dotažnice. Druhá od spodu je základní linka, je to linie, na níž je obvykle posazen text. Nad ní je horní linky a úplně nahoře se nachází dolní dotažnice.

Majuskula – písmo vepsatelné mezi dvě linky, v důsledku jsou všechna písmena v abecedě stejně velká.

Minuskula – písmo vepsatelné mezi čtyři linky. Písmena leží na základní lince a jejich jednotlivé tahy dosahují k horní lince, k horní či dolní dotažnici. Rozeznáváme písmena krátká, se střední délkou a dlouhá.

Transliterace – doslovný přepis liter. Používá se u nejstarších textů do roku 1400. V našem případě pro účely výuky.

Transkripce – úprava historického textu tak, aby byl dobře čitelný a srozumitelný, ale aby zároveň nebylo odstraněno nic, co je pro text charakteristické. Mění se vlastně jen grafika a některé pravopisné prvky. Pro tento způsob přepisu textu existují speciální pravidla (např. je nutné zachovat zvuk a tvar slov apod.)

Duktus – počet, směr a posloupnost tahů. Součást analýzy a charakteristiky textů.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. *Obstatat si základní studijní materiály (paleografické čítanky).*
2. *Zaregistrovat se v databázi Monasterium.*
3. *Seznámit se se zadanou písemností.*
4. *Seznámit se důkladně se základními pojmy.*

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

PÁTKOVÁ, Hana – ŠEDIVÝ, Juraj (edd.): *Vocabularium parvum scripturae latinae*. Bratislava – Praha 2008.

ŠTOVÍČEK, Ivan a kol.: *Zásady vydávání historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*. Praha 2002.

2. Základní typologie písemností

OBECNÉ CÍLE

1. *Specifikovat podstatu historických pramenů.*
2. *Klasifikovat historické prameny.*
3. *Seznámit studenty se základní typologií písemností.*

STUDIJNÍ MATERIÁLY

Historický pramen (HP)

= vše, co v minulosti vytvořila lidská společnost, co se zachovalo dodnes, co bezprostředně odráží historické jevy a procesy a může sloužit k poznání minulosti lidstva

(HP není totožný s minulou skutečností!)

→ okruh pramenů se rozšiřuje

→ současně se rozšiřuje tematické pole hist. vědy

HP mají dvojí povahu:

- 1) bezprostřední pozůstatky (zbytky) minulosti,
- 2) odraz a obraz h. skutečnosti v lidském vědomí nějakým způsobem zafixovaný v pramenech, tj. svědectví, zprávy, dokumenty.

HP byly vytvořeny a uchovány s cílem zachovat o určitém hist. jevu či faktu paměť, nebo vznikly bezprostředně z lidské činnosti, tj. lze dělit na HP:

- 1) bezprostřední (přímá součást hist. skutečnosti),
- 2) zprostředkované (mezi historika a minulou skutečností vstupuje osoba informátora/ů).

Pozor!!! U zprostředkovaných dokumentů je nutné dávat pozor na rozdíl mezi dobou, o níž vypovídají a dobou jejich vzniku!

Prameny nevydané (X edice)

- 1) písemné (viz dále)
- 2) nepsané:
 - a/ hmotné,
 - b/ obrazové (ikonografické),
 - c/ zvukové,
 - d/ audiovizuální,
 - e/ HP zachované v paměti a předávané ústně (viz metoda oral history).

Písemné prameny:

- 1) tradice (zaznamenává něco ještě staršího, co se předávalo, např. kronika),
- 2) pozůstatky (nebylo sepsáno s účelem uchování historické paměti, např. listina).

rukopisy × tisky (inkunábule = prvotisky = tisky vniklé před koncem 15. stol.)

1 Veřejné (úřední) prameny

- původcem je úřední autorita (instituce, organizace)

1.1 Spisy (akta, aktový materiál, úřední akta)

= písemné pozůstatky úředních a dalších institucionálních jednání vedoucích k vydání listin

- podání, vyjádření, zápis o jednání, koncept vyřízení...
- korespondence mezi institucemi
- koncepty (X čistopis=originál)
- zkratky: v.r. = vlastní rukou = m.p. = manu propria; L.S. = locus sigilli = místo pečeti
- podací protokoly, indexy a elenchy
- kopiáře = zapisuje příjemce obdržené písemnosti
- registra = zapisuje kancelář vydavatele o vydávaných písemnostech

1.2 Pamětní prameny

- městské či obecní kroniky, farní a klášterní pamětní knihy, školní kroniky...

1.3 Pojišťovací prameny

- zajišťovaly institucím i jednotlivcům různá práva
- listiny (listina=diploma, tj. diplomatické prameny)
- listina X list (sdělení nemá právní obsah)
- zemské desky: vedeny od pol. 13. stol. (na Moravě od pol. 14. stol.) u zemského soudu, potvrzovaly držbu a změny ve vlastnictví šlechtických statků; desky půhonné, trhové, zápisné, památné
- dvorské desky: vedeny od 14. stol. u královského dvorského soudu pro záležitosti osob, které byly v lenním vztahu k českému panovníku; agenda odúmrtí
- městské knihy: pojištění práv města i jednotlivých měšťanů, berní knihy, berní rejstříky, knihy počtů, knihy kancelářské, knihy špitálů, knihy útrpného práva, trhové knihy...

1.4 Evidenční prameny

- knihy gruntovní zachycovaly majetek poddaných
- urbáře zachycovaly panský majetek a povinnosti poddaných
- katastry: od pol. 17. stol. (Berní rula pro Čechy, Lánová vizitace na Moravě), tereziánský katastr 1748, 1757 v novém katastru zdaněn i dominikál, josefínský katastr, stabilní katastr

- produkční a manufakturní tabely
- matriky: povinnost vést farní matriky stanovil tridentský koncil roku 1563, dále též např. univerzitní, podnikové matriky
- cechovní knihy
- soupisy obyvatelstva na základě sčítání: pol. 18. stol. pro vojenské účely, od pol. 19. stol. základy moderní statistiky (sčítání v jeden den)

1.5 Normativní prameny

- písemnosti se služební funkcí
- vrchnostenské a cechovní nařízení (artikuly soudní, čelední řády, cechovní řády...)
- sněmovní artikuly, zemská zřízení, zákoníky

1.6 Prameny vnitroinstitucionální

- určují řád, účel a vnitřní chod institucí (záznamy o činnosti, řády jednací, organizační, služební...)

2 Soukromé (osobní) prameny

= osobní korespondence, deníky, paměti, vzpomínky, pozůstatky po úřední činnosti autora, rukopisy, obrazový materiál

- typem archívního fondu je osobní pozůstalost

3 Sdělovací (literární) prameny

- vyprávěcí (narativní) prameny, nejsou přímým pozůstatkem minulosti, ale součástí vyprávěcí tradice, zahrnuje i legendy, tj. prameny hagiografické
- beletrie (krásná literatura)
- odborná literatura
- publicistika

Písemné prameny – diplomatické hledisko

1) Úřední povahy

- Listiny (dělení dle různých kritérií, pro novověk důležité zejména hledisko obsahové; pozornost je nutné věnovat také vydavateli)
- Mandáty (příkaz, dočasná platnost, zejména správní záležitosti)
- Listy (písemnosti bez právního obsahu, sdělení)
- Úřední knihy (veřejné: např. desky zemské, desky dvorské, městské knihy, knihy konfirmační, erekční, vizitační protokoly; pro vnitřní potřebu kanceláře: podací protokoly, kopiáře, rejstříky)
- Akta/spisy (vznikají v průběhu úředního jednání)

2) Neúřední povahy

- texty literárního charakteru, rukopisy, tisky

3) Terminologické obtíže (i písemnosti označená jako „list“ může být z hlediska

právních důsledků listinou)

DÍLČÍ ÚKOLY

1. *Seznamte se důkladně se základními pojmy.*
2. *Dokážete vysvětlit rozdíly mezi listinou a mandátem? Mezi mandátem a listem? Jde o rozdíly pouze obsahové, anebo jsou postihnutečné již na základě rozboru vnitřních znaků?*
3. *Do jaké kategorie spadá písemnost, jejíž přepis máte vypracovat jako semestrální úkol? Zdůvodněte.*

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

PÁTKOVÁ, Hana – BASTL Ondřej: *Texty k výuce diplomatiky*. Dolní Břežany 2003.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk: *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984. (kapitoly věnované základním pojmům a novověkým písemnostem).

BECK, Friedrich – HENNING, Eckart: *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*. Wien – Köln – Weimar 2012. (pro zájemce ovládající německý jazyk, doporučeno).

3. Písemnosti 16. a 17. století, charakteristika písma

OBECNÉ CÍLE

1. Seznámit studenty s ukázkami písemností vzniklých v 16. a 17. století

STUDIJNÍ MATERIÁLY

- písemnosti 16. století patří k nejsnáze čitelným
- mnoho z nich je jazykově českých
- na počátku století se ještě setkáme s bastardou
- později v jazykově českých textech se jedná o českou novogotickou polokurzívu a kurzívu (navazuje na pozdně středověkou bastardu, patrné jsou prvky a vliv humanistického písma, užívání spřežek a diakritických znamének, většinou svislé či jen s nepatrným sklonem, písmena ve slově spojována dost nedůsledně = často minimálně polokurzívní prvky). V 17. století se česká novogotická kurzíva tvarově přibližuje německé.
- jazykově německé texty psané německou novogotickou kurzívou (zachovává gotické prvky - tj. ostré úhly, štěpení dříků, sklon doprava). V 16. století byly v textech často jen malé mezery mezi řádky. V 17. století již větší rozestupy mezi řádky, důslednější spojování písmen. Pod vlivem baroka ozdobné tvary.
- jazykově latinské texty – dominuje humanistické písmo, polokurzíva i kurzíva (polokurzíva – tvary připomínající antikvu; kurzíva – přizpůsobena rychlejšímu psaní, některé prvky z novogotické kurzívy). V 17. století již stabilizované tvary.

Kreslené písmo, polokurzíva, kurzíva

- Kreslené písmo: dobře se čte, 1 písmeno se skládá z více tahů, jednotlivé tahy prokresleny, neredukovány. Oproti zbývajícimu textu výraznější, větší. Na tvary jednotlivých písmen měly vliv bastarda, textura, fraktura. Doloženy jsou různé (ozdobné) tvary majuskul. Používalo se většinou v nadpisech, při potřebě zvýraznění textů.

- Polokurzíva: stále dobře čitelné písmo. V 16. století běžné pro nadpisy, zvýraznění několika úvodních řádků, ale i pro celé texty. Jednotlivé tahy písmen stále prokreslené, ale již s náznaky spojování písmen.

- Kurzíva: v 16. století se vyvíjela s polokurzívou. Jedná se o zběžný způsob psaní, spojitě písmo. Umožňuje psát rychleji, plynuleji, snáze. Snaha o spojitý způsob psaní a minimalizaci počtu tahů nutných k napsání slova vede ke změnám tvaru písmen i duktu. Zmenšuje se váha písma, častý sklon doprava. Velký vliv individuálního písařského stylu, i značné odchylky od ideálních tvarů písmen. Může být velmi složité ke čtení.

Zkratky

Důmyslný systém zkratk byl doménou zejména středověkých textů. Existovaly tisíce zkratk, u jednotlivých slov existovalo mnoho způsobů, jak je zkrátit. Některé zkratky se používaly běžně, dnes jsou vcelku srozumitelné, jiné byly specifické a ojedinělé, dnes jejich rozepisování činí problém a ztěžuje porozumění textu.

Pro „dešifrování“ zkratk jsou k dispozici různé pomůcky, nejznámější je slovník zkratk Adriana Cappelliho (viz doplňující literatura), nověji podobný slovník Thomase Frenze (viz doplňující literatura).

Zkratky se samozřejmě používaly i v novověkých textech, jejich výskyt je ale výrazně nižší. Zkratky užíváme dodnes.

Hlavní způsoby zkracování v novověku

suspense

- vypsáno jen první či několik prvních písmen, vynechána koncová část slova; až do současnosti

- např[íklad]

kontrakce

- vypuštění písmena nebo několika písmen ze středu slova; ustupuje

- g[es]t

nadepsání písmen/písmen

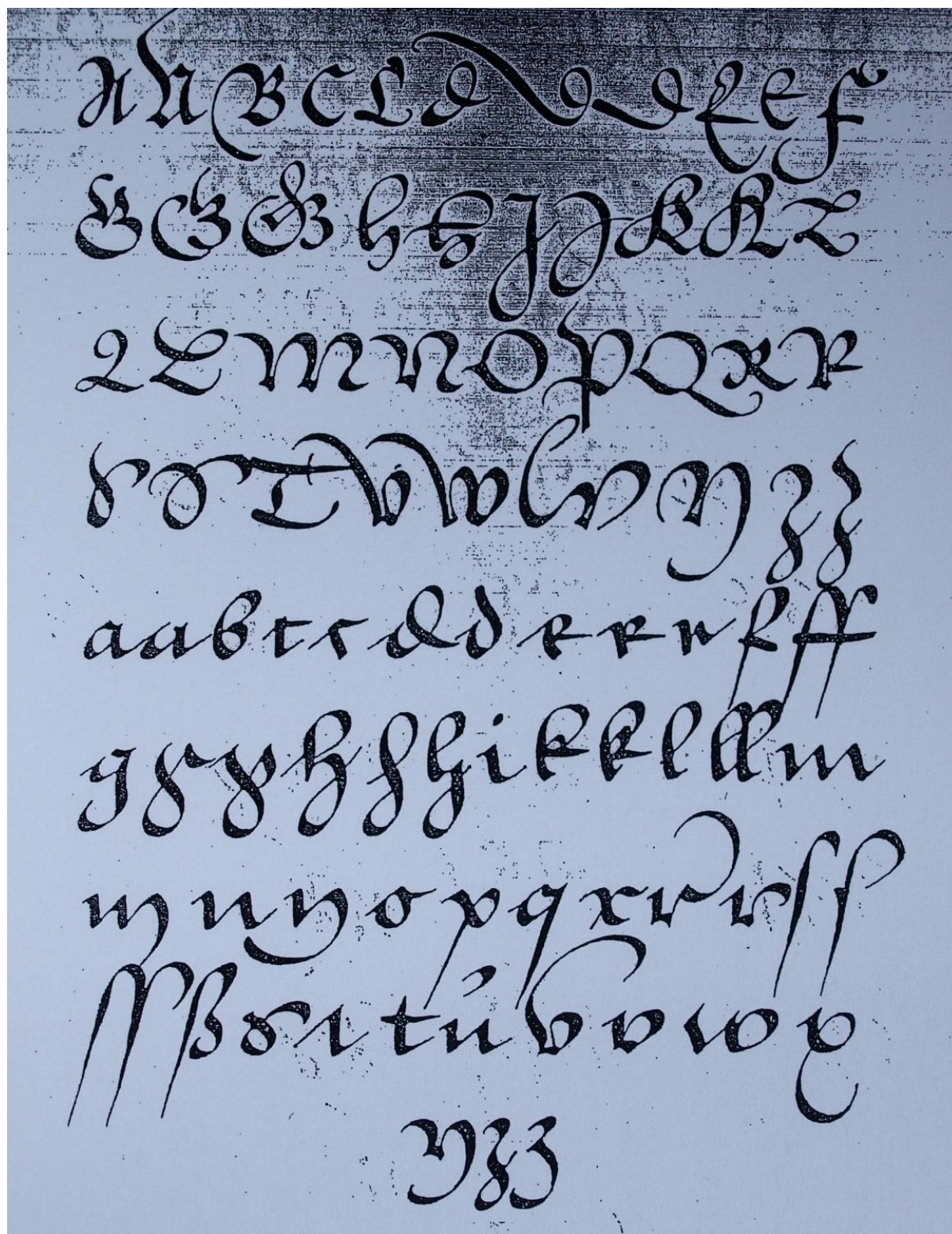
- vypsána část slova, koncovka nadepsána na d slovem

- nadepsaná koncovka určuje jak slovo číst

vodorovná čárka

- obecné zkracovací znaménko, naznačuje vypuštění písmena *m* nebo *n*

Vzorník německého novogotického písma 16. století

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg
Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn
Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu
Vv Ww Xx Yy Zz
aa bb cc dd ee ff gg
hh ii jj kk ll mm nn oo
pp qq rr ss tt uu
vv ww xx yy zz

DÍLČÍ ÚKOLY

1. Projděte si tabulku s vzory písmen. Která z nich vám připadají nejvíce odlišná?
2. Pozorujete mezi vzorovými tvary 16. a 17. století nějaké rozdíly?
3. Jakých charakteristických tahů jste si u jednotlivých písmen všimli? Zkuste si je vyznačit a slovně je popsat.
4. Přepište/ překreslete si jednotlivá písmena a vytvořte si tak vlastní vzor. Při čtení jednotlivých textů si vždy zaznamenejte (tj. překreslete) takový tvar konkrétního písmena, který vás něčím překvapil, který jste nemohli přečíst.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

KAŠPAR, Jaroslav: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1987.

MUZIKA, František: *Krásné písmo ve vývoji latinky I – II*. Praha 2005.

PRAŽÁK, Jiří: *Z počátku humanistického písma v Čechách*. In: Humanistická konference 1966, Praha 1966, s. 173 – 177.

CAPPELLI, Adriano: *Lexicon Abbreviaturarum: Dizionario Di Abbreviature Latine Ed Italiane*. Romae 1999.

FRENZ, Thomas: *Abkürzungen. Die Abbreviaturen der Lateinischen Schrift von der Antike bis zur Gegenwart*. Stuttgart 2010.

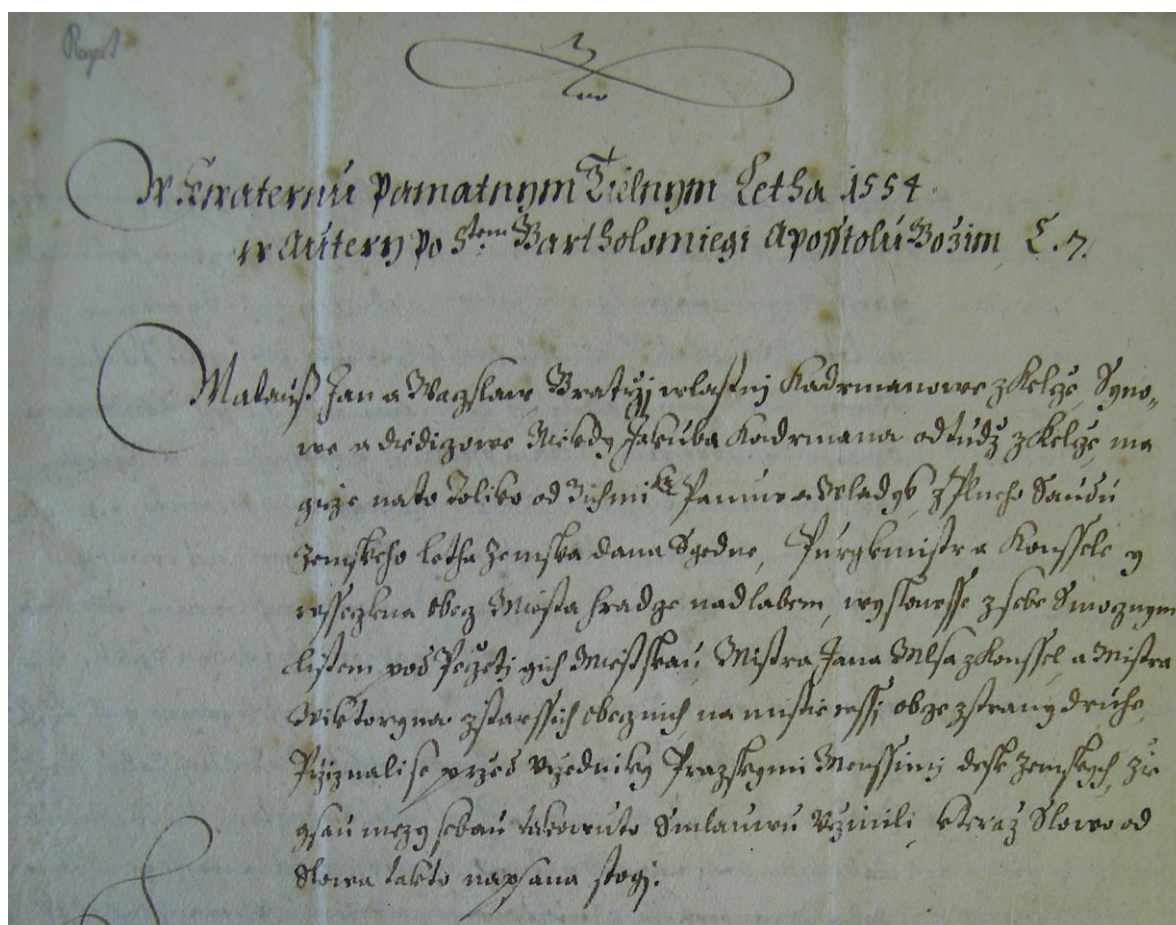
4. – 7. Četba vybraných písemností ze 16. a 17. století

1. Procvičit četbu vybraných písemností z uvedeného období.

STUDIJNÍ MATERIÁL

Při četbě se soustřeďte nejen na jednotlivá písmena, ale pokuste se text vnímat jako celek. Jedná se o reálné texty, které uchovávaly konkrétní sdělení. Texty dávají smysl! Přepisujete-li text a nedává vám smysl, pak postupujete chybně! Postupujte dle návodu uvedeného výše.

Text č. 1 (ukázka a transliterace), 1554

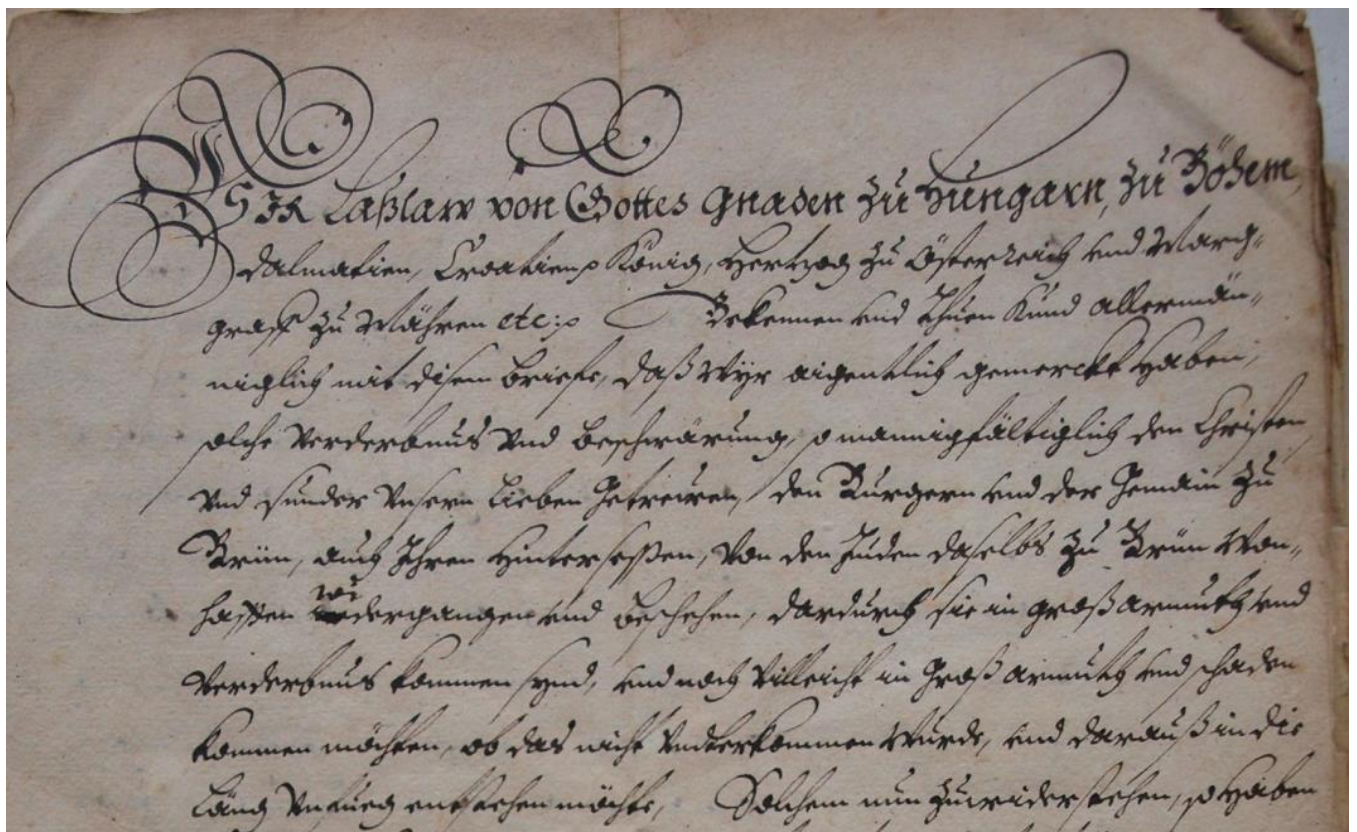
1. W Kwaternu Pamatnym Tielnym Letha 1554
2. w Autery po S[wa]tem Bartholomiegi Aposstolu Božim C. 7
3. Mataus Jan a Waczslaw Bratrži vlastni Kadrmanowe z Kelcže Syno
4. we a diediczowe Niekdy Jakuba Kadrmana odtudž z Kelcže ma
5. gicze nato Toliko od Gich mi[losti] Panuw a Wladyk z Plneho Saudu
6. zemskeho letha zemska dana S gedne, Purgkmistr a Konssele y

- Text č. 2 (ukázka a transliterace), nedatováno, 2. pol. 16. století

[illegible]

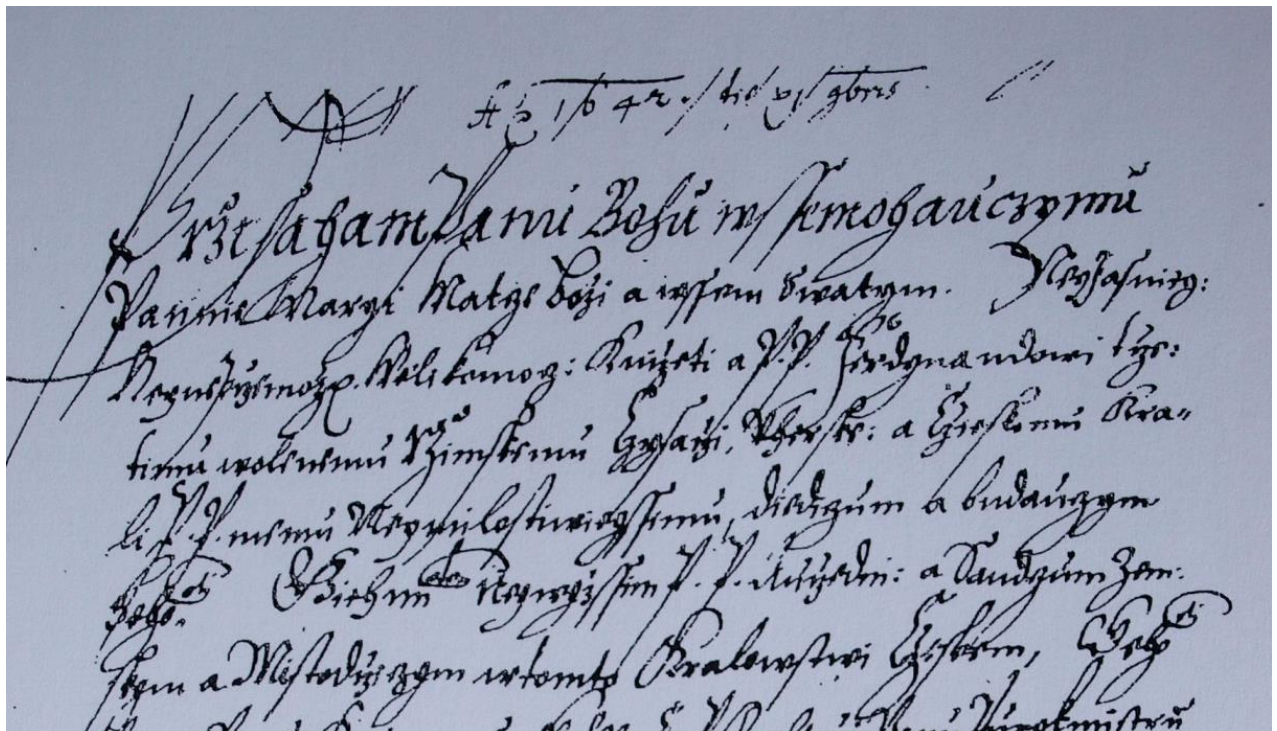
1. My Maxymilian Druhy z Božy milosti Woleny Rzymisky Czy
2. sarz po wsseczky cziasy rozmnożytel Rzyse a vhersky Čžiesky
3. Dalmatsky Charwatsky etc. Kral Arczyknyzie Rakauzske
4. Margkrabi Morawsky Luczemburske a Slezske knyzie A
5. luozyczky Margkrabie etc. Oznamugem timto listem
6. wssem Yakoz gsme przedessleho cžiasu na poniženau prozbu
7. Opatrnych Purgkmistra a konsseluw Miesta Opawy
8. Wiernych nassych millych k tomu aby ony z kláštera Swate
9. Panny Barbory Rziadu S[wateho] ffrantisska napředmiesti Opaw
10. skem ležiczyho w kteremž ziadneho Bratra toho Ržiadu nebylo na
11. na staweny welmy spusstienyho pro pohodlj chudych a
12. nazdrawy nedostatečných lidj Sspital Wystawieti mohli
13. z gistymy weyminkami wlistu nassem Ctysarzskem
14. gim nato danem kterehož Datum gest w Miestie nassem Widny
15. w Sobotu po Swatem Martinu Letha Boziho Tisyczieho Pietj
16. steho sedmdesátého Čžtwrteho dolozienymi z Milosti nassy
17. dowolitj račilj. Zie gsme odtýchž Purgkmistra a Kon

Text č. 3 (ukázka a transliterace), pol. 17. století

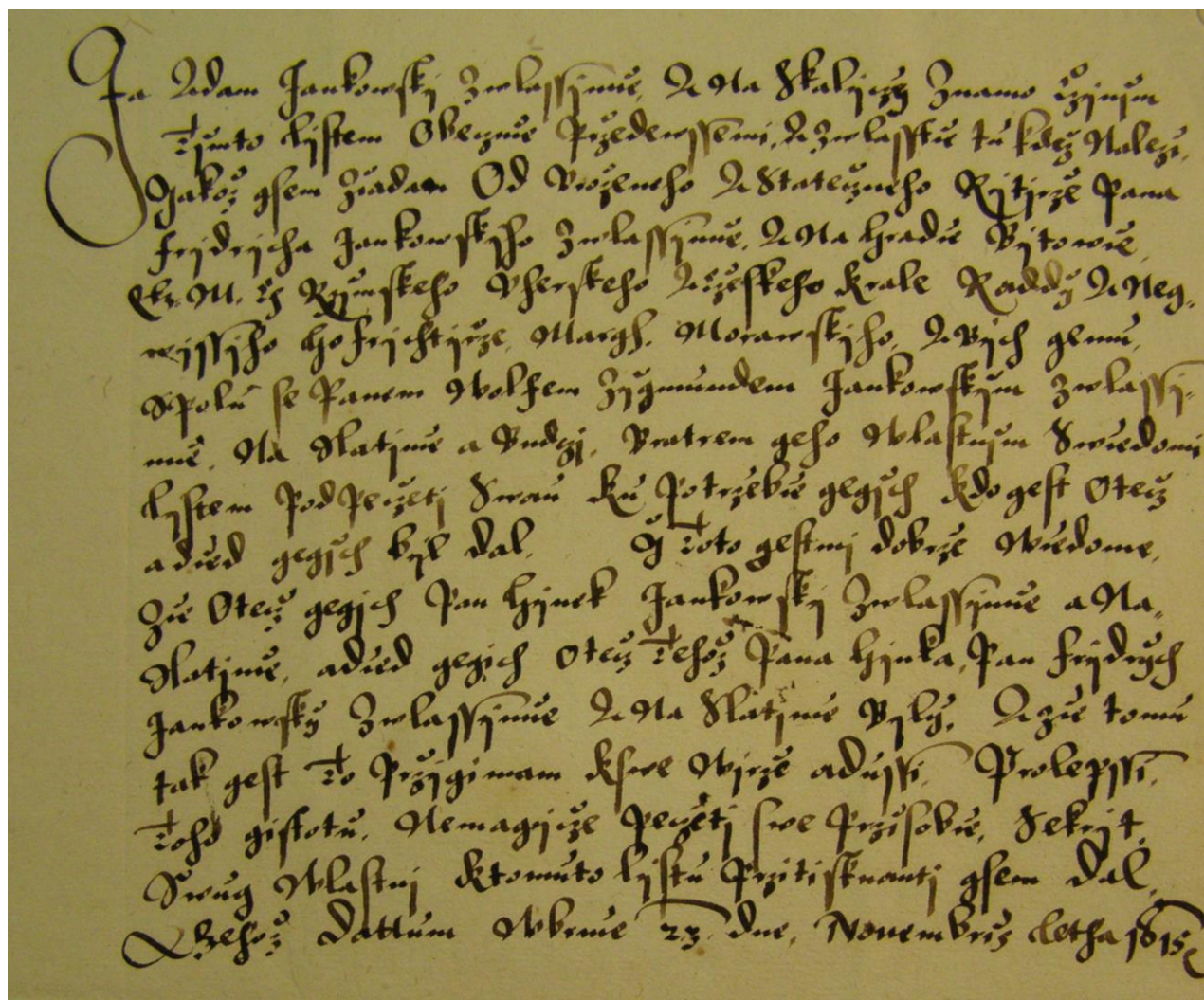

1. Wie Lasslaw von Gottes gnaden zu Hungarn zu Bohem
2. Dalmatien Croatien etc. König, Hertzog zu Österreich vnd Marg
3. graff zu Mähren etc. Bekennen vnd Thuen Rund allermän
4. niglich mit disem Briefe, dass Wyr aigentlich gemerckt haben,
5. solche Verderbnus Vnd Beschwörung so mannigfältiglich den-christen
6. Vnd sunder Vnsern Lieben Getreuen, den Burgern vnd der Gemain zu
7. Brün, auch Ihren Hintersessen, von den Juden daselbs zu Brün Won
8. hafften widergangen vnd Beschehen, dardurch sie in grossarmuth vnd
9. Verderbnus kommen synd, vnd noch Villeicht in gross armuth vnd schaden
10. kommen möchten, ob das nicht Vnderkommen Wurde, vnd darauss in die
11. Läng Vnfueg entstehen möchte. Solchem nun zu widerstehen, so haben

Text č. 4 (ukázka a transliterace), 1642

1. Pržisaham Panu Bohu vssemohauczemu
2. Pannie Maryi Matcze Boži a wssem Swatym. NeyJasnieg[ssimu]
3. Neznepržemož[ytelniessimu] Welikomocz[nemu] Knižeti a P[anu] [Panu] Ferdynandowi trže
4. timu wolenemu Ržimskemu Czysarži Vherske[mu] a Čžieskemu Kra
5. li P[anu] [Panu] memu Neymilostiwiegssimu diediczum a budauczum
6. Geho [Milo]sti. Gich [Milos]tem neywyžssim P[anum] [Panum] Auržedni[kum] a Sauczum zem
7. skym a Mistodržiczym w tomtó Kralowstwi Cžeskem Geho [Milos]ti

1. Ja Adam Jankowsky Zwlassjmie A Na Skalcjy Znamo Czjnjm
2. Tjmtoljstem Obecnie Prředewssemi A Zwlasstie tu kdež Naleži
3. Gakož gsem Ziadan Od Vrozeneho A Statečného Rytjrže Pana
4. Frjdrjcha Jakowskejhо Zwlassjmine A Na hradie Bjtowie
5. G[eho] M[ilosti] Cz[ysarze] Rzjmskeho Vherskeho A Čžieskeho krale Raddy A Neg
6. wjssjho hofrjchtjrže Marg[krabstwi] Morawskjho ABych gemu
7. Spolu se PanemWolfem Zygmundem Jankowskjm Zwlassj
8. mie Na Slatjnie a Budczj Bratrem gehо Wlastnjm Swiedomi
9. Ijstem pod pecžeti Swau ku potrebie gegich kdo gest Otecž
10. a died gegich bjł dal. Y Toto gest mj dobrže Wiedome
11. Zie Otecž gegich Pan hjnek Jankowskj Zwlassjmie a Na
12. Slatjnie adied gegich Otecž Tehož Pana Hjnka Pan Frjdrych
13. Jankowsky Zwlassjmie A Na Slatjnie Byly. A žie tomu

14. tak gest To Pržjgimam kswe Wjrže adussi Prolepssi
15. Toho gistotu Nemagjcže Pecžeti swe Pržisobie Sekrjt
16. Swug Wlastnj ktomuto ljestu pržitisknautj gsem Dal.
17. Gehož Dattum Wbrnie 23 dne Novembris lethā 1615 etc.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. *Která z ukázek vám přišla jednodušší? Proč? Pokuste se zamyslet a vysvětlit.*
2. *Udělejte si vzorkovník jednotlivých písmen ze všech textů. Srovnejte se vzorkovníky, které máte k dispozici.*
3. *Čtěte další ukázky z paleografických čítanek, a sice texty datované léty 1530 – 1700. !Pamatujte na to, že je nutné věnovat se čtení textů pravidelně. Stačí 20 – 30 minut, přečíst několik řádků! V posledních hodinách před zápočtem se číst nenaučíte!*

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

LUTONSKÝ, Boleslav: *Slabikář a čítanka pro laické genealogy*. Praha 1998.

EBELOVÁ, Ivana: *Klíč k novověké paleografii: Schlüssel zur Paläographie der Neuzeit*. Praha 2016.

K procvičování můžete použít také interaktivní digitální paleografickou čítanku, kterou naleznete zde: <http://www.gda.bayern.de/DigitaleSchriftkunde/about.html#der-transkriptionsmodus>

8. Písemnosti 18., 19. a 20. století

OBECNÉ CÍLE

1. Seznámit studenty s ukázkami písemností vzniklých v 18. a 19. století.

STUDIJNÍ MATERIÁLY

V období od 18. století výrazně stoupá počet osob schopných čtení i psaní. Lidé navštěvují různé školy. Tištěná učebnice psaní ještě na počátku 18. století nebyla k dispozici, kolovaly však různé zahraniční učebnice (německé a italské). První příručka pochází až z konce 18. století, další ze století 19.

Psaní se vyučovalo zpočátku za použití mechanických metod – opisováním, napodobováním vzorů. Základní pomůcku představovaly učitelem napsané předlohy.

Po zavedení povinné školní docházky se zdokonalovala také výuka psaní a její metody. Byly zaváděny učebnice a vzorníky písma, postupně bylo školní písmo v rámci státu unifikováno. Tato unifikace, a zároveň tendence ke zjednodušování, pokračovala i v 19. století.

Ve 20. století byl kladen důraz zejména na účelnost, písmo muselo být dostatečně rychlé, ale také čitelné a úhledné. Škola poskytovala jen základní model, u jednotlivých osob se s postupující praxí stále více projevoval individuální rukopis.

Názvosloví německého novogotického písma (16. století – reforma 1941)

Tři základní druhy

fraktura = kreslené německé novogotické písmo

kanzlei = polokurzíva

kurent = kurzíva

Fraktura (Frakturschrift):

i tiskové písmo, psané = kreslené, ozdobné, hlavně nápisy. Základem je gotická polokurzíva, původ je nejednoznačný. Tvary se v průběhu novověku příliš neměnily, proměňovaly se zejména majuskuly. Každé písmeno se skládá z několika tahů, typické jsou silné dříky, bez smyček.

Kanzlei (Kanzleischrift):

= německá novogotická polokurzíva, používalo se už v 16. století, v 16. a 17. století je nalézáme v listinách a důležitých písemnostech. Původ je v gotické polokurzívě, ale přizpůsobené rychlejšímu psaní. Písmena stojí ve slově samostatně. V 18. a 19. století se používalo většinou jen pro nápisy, zdůraznění slov, slavnostní listiny.

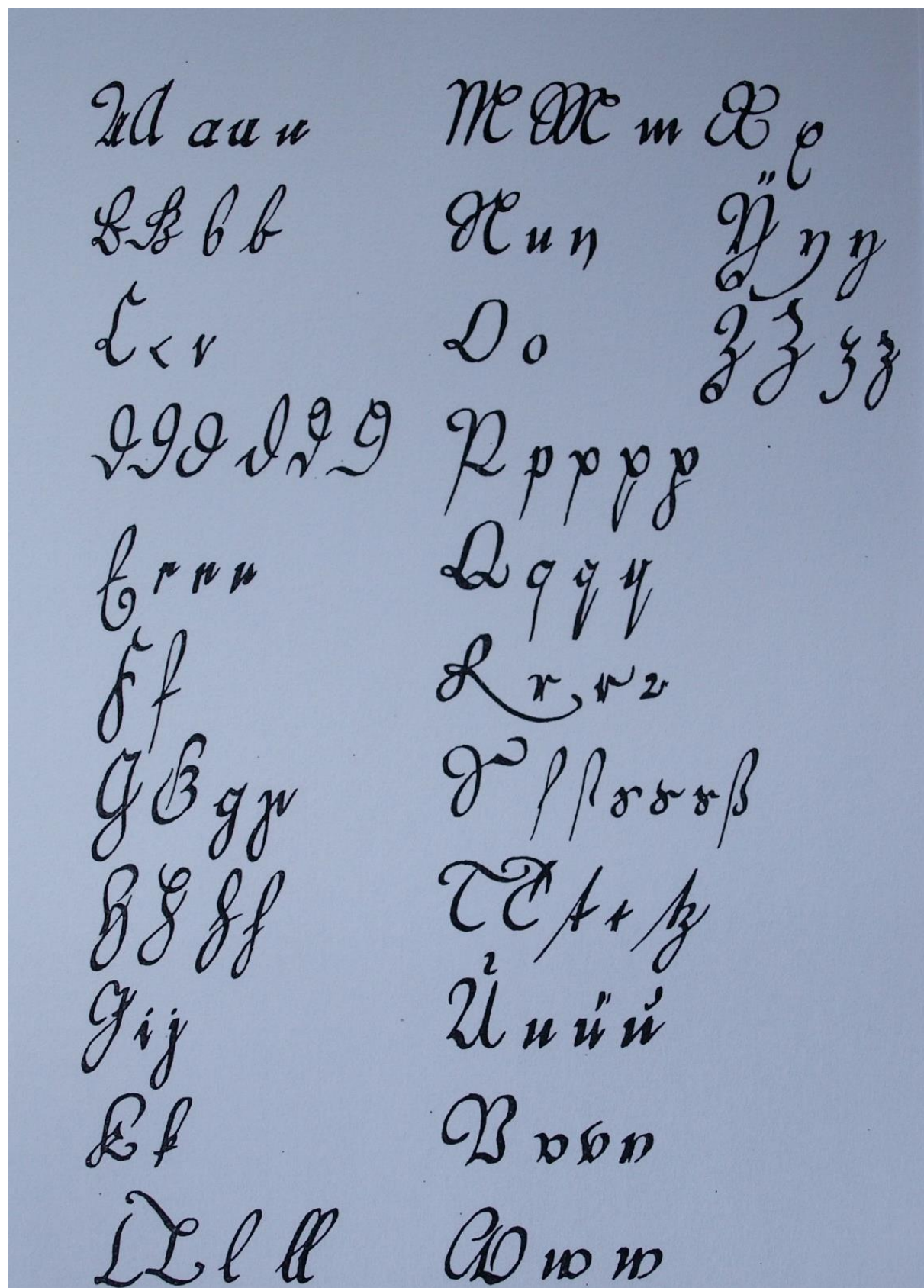
Kurent (Kurentschrift):

jak už bylo zmíněno výše, jedná se o německou novogotickou kurzívu. Nezaměňovat se švabachem!! (to je tiskové písmo). Je to základní typ novogotického písma

používaného v Německu i v zemích, kde se němčina používala jako jeden z hlavních jazyků. Vznikl z potřeby spojitého, úhledného, ale zároveň rychle psatelného písma. Už v 16. století se v Německu objevují první tištěné učebnice psaní, ty byly důležité pro sjednocení a stabilizaci tvarů a měly velký vliv na vývoj písma také u nás. Zachovává některé gotické prvky jako zdvojení dříků či ostré úhly.

Německé novogotické písmo se v Německu používalo až do roku 1941.

Vzorník německého novogotického kurzívního písma 18. století

Vzorník německého novogotického kurzívního písma 19. století

A L L l f f g g

F K L M N O P

Q R r r u v w

x y z (!? "-)

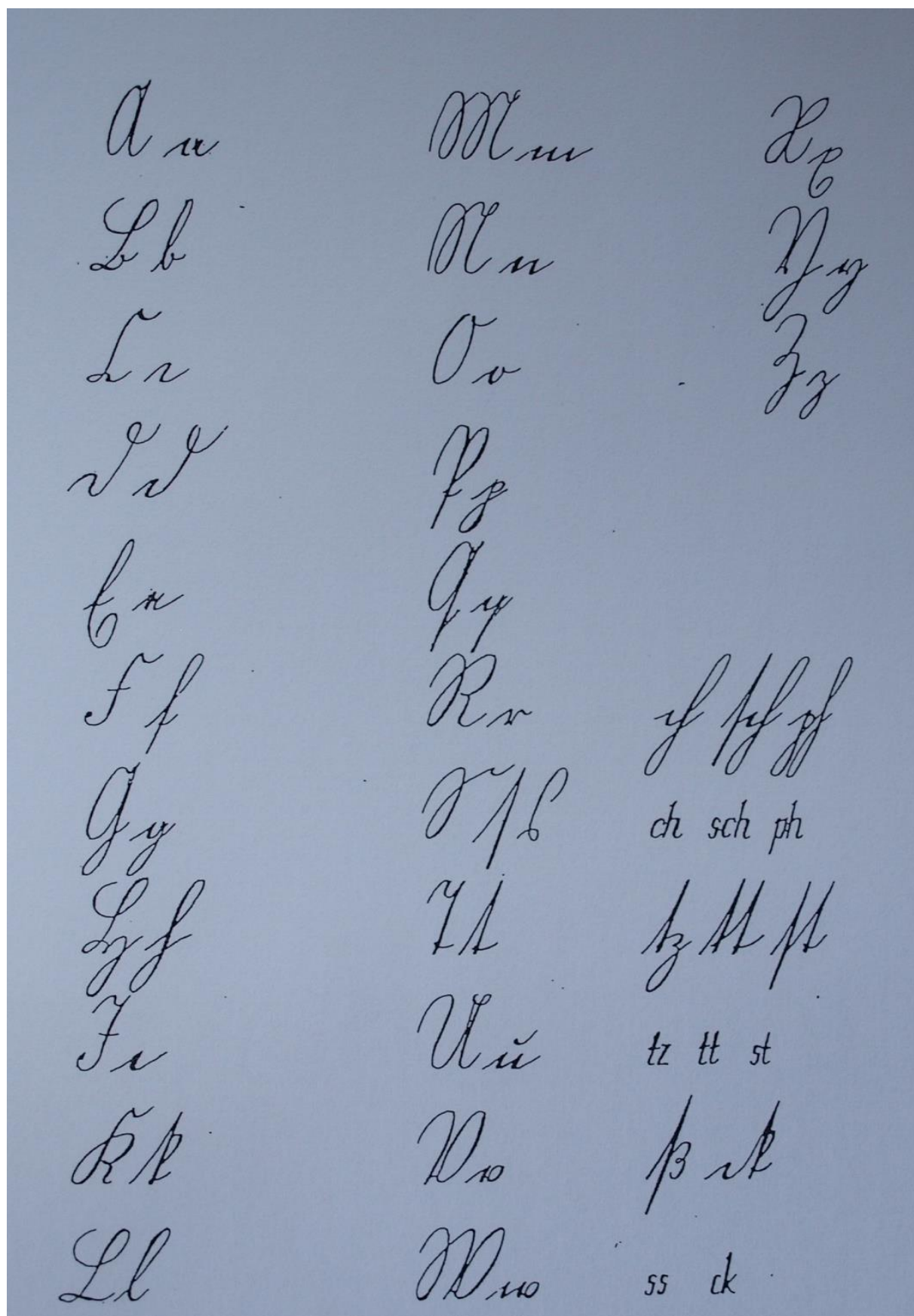
wh L a f y f u b l m

n v p y w f l h i n o u

c z z f f f f z H k

H B

Vzorník německého novogotického kurzívního písma 20. století

Srovnání české a německé varianty německého novogotického kurzívního písma očima písaře poloviny 19. století

[illegible]

*Plaga se ne pifina; nalo wy danyjwate
se w niej mieny zimot i nje, a tak piewniej
wydaj s mna. Idz 65. w 39*

*A L L L L L L L L L L M M M
P P R R S T U V W X Y Z Z
Wł. Maszyna Lin 1^a Linowa. 1846
Minim
Kinnac Linow.*

DÍLČÍ ÚKOLY

1. *Pokuste se charakterizovat rozdíly mezi jednotlivými vzorníky písma. V čem spočívá jeho proměna?*
2. *Srovnejte českou a německou variantu německého novogotického písma vytvořenou jedním jediným písařem v polovině 19. století. Liší se vůbec oba vzorníky? V čem?*
3. *Na základě čtených textů si vytvořte vlastní vzorník písma.*
4. *Zkuste sepsat vlastní text německým novogotickým písmem, cca 10 – 15 řádků. Předložte vyučující ke kontrole, anebo si text jen vyměňte se spolužáky a zkuste jej vzájemně přečíst.*

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

KAŠPAR, Jaroslav: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1987.

MUZIKA, František: *Krásné písmo ve vývoji latinky I – II*. Praha 2005.

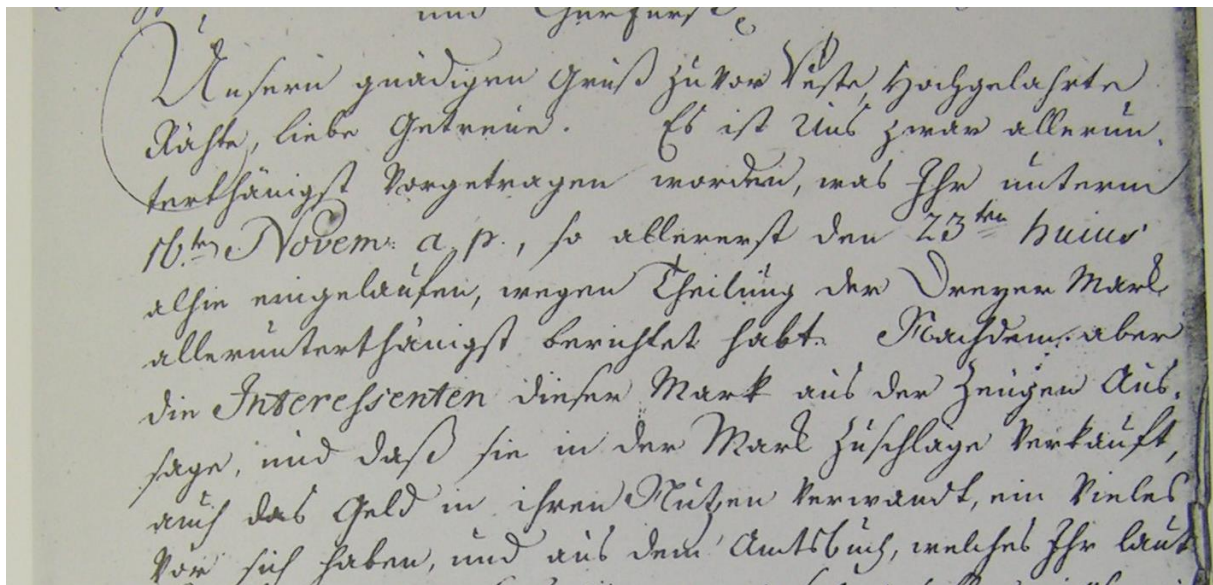
PRAŽÁK, Jiří: *Z počátku humanistického písma v Čechách*. In: Humanistická konference 1966, Praha 1966, s. 173 – 177.

FRENZ, Thomas: *Abkürzungen. Die Abbraviaturen der Lateinischen Schrift von der Antike bis zur Gegenwart*. Stuttgart 2010.

- [illegible]

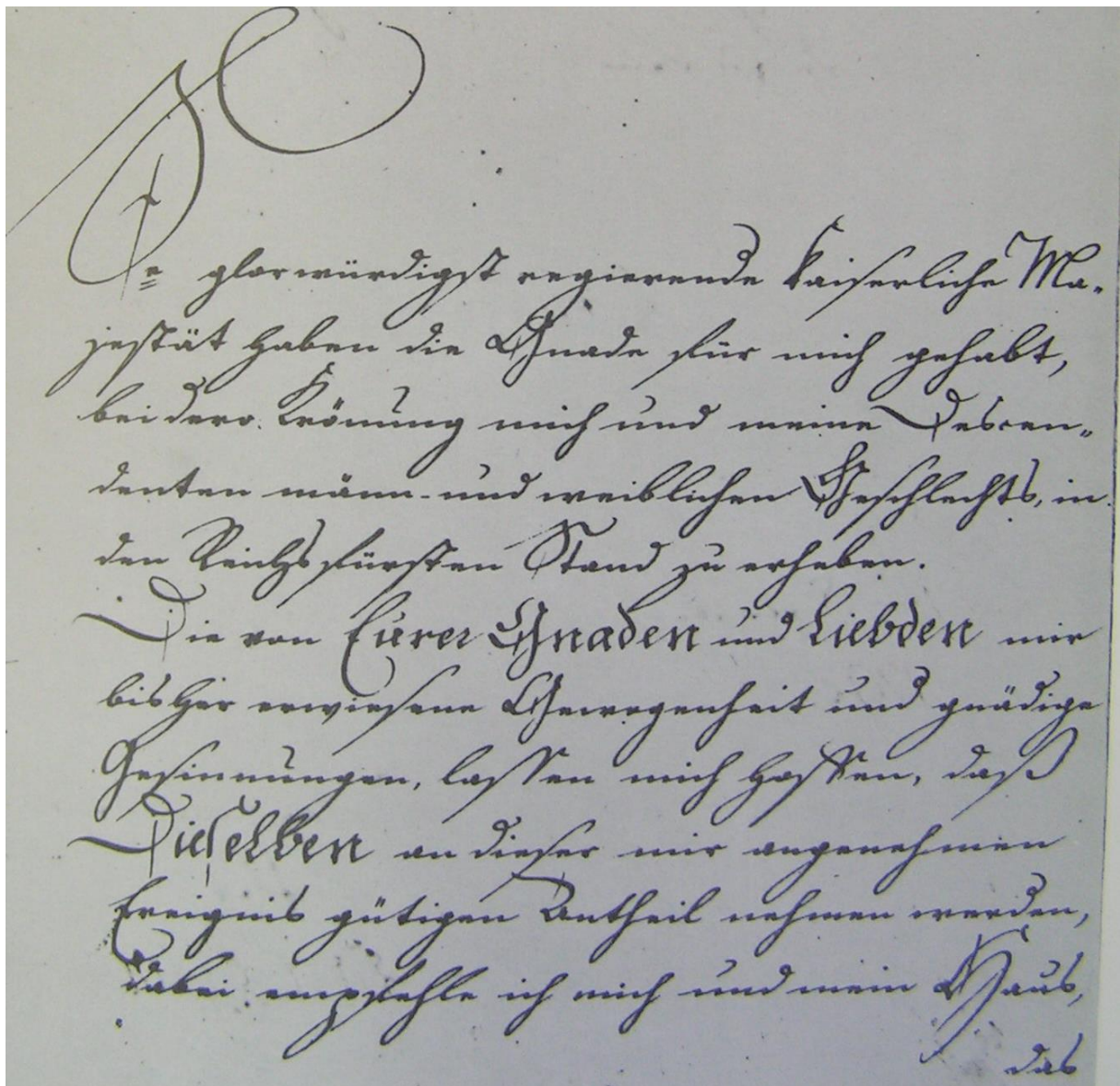
8. Hrdelnj Trest w Czestie Milosti y prži nynie
9. ssym weržehnym Radowani w gedno Roczn[ie]
10. w Železych a Pautech krom Nedělnjch a
11. Swatečnjch dnuw wakonat magiczy Obecnyj
12. neb Panske djlo se promieniuge.

Text č. 2 (ukázka a transliterace), 1737

1. Unsern gnädigen Grüss zuvor. Veste, hochgelahrte
2. Rächte, liebe Getreue. Es ist Uns zwar allerun-
3. terthänigst vorgetragen worden, was Jhr unterm
4. 16ten Novem[bris] a[nni] p[raeteriti], so allererst den 23ten huius
5. alhie eingelaufen, wegen Theilung der Dreyer Mark
6. allerunterthänigst berichtet habt. Nachdem aber
7. die Interessenten dieser Mark aus der Zeugen Aus-
8. sage und dass sie in der Mark Zuschläge verkauft,
9. auch das Geld in ihren Nutzen verwandt, ein Vieles
10. vor sich haben, und aus dem Amtsbuch, welches Jhr laut

Text č. 3 (ukázka a transliterace), 1792

Die glorwürdigst regierende kaiserliche Ma-
jestät haben die Gnade für mich gehabt,
bei dero Krönung mich und meine Descen-
denten männ- und weiblichen Geschlechts in
den Reichsfürsten Stand zu erheben.
Die von Eurer Gnaden und liebden mir
bisher erwiesene Gewogenheit und gnädige
Gesinnungen, lassen mich hoffen, dass
Dieselben an dieser mir angenehmen
Ereignis gütigen Antheil nehmen werden,
dabei empfehle ich mich und mein Haus,
das

1. S[ein]e glorwürdigst regierende kaiserliche Ma-
2. jestät haben die Gnade für mich gehabt,
3. bei dero Krönung mich und meine Descen-
4. denten männ- und weiblichen Geschlechts in
5. den Reichsfürsten Stand zu erheben.
6. Die von Eurer Gnaden und liebden mir
7. bisher erwiesene Gewogenheit und gnädige
8. Gesinnungen, lassen mich hoffen, dass
9. Dieselben an dieser mir angenehmen
10. Ereignis gütigen Antheil nehmen werden.
11. Dabei empfehle ich mich und mein Haus,
12. das

Text č. 4 (ukázka a transliterace), 1707

Von Gottes gnaden CARL Landgraf
zu Hessen, Furst zu Hersfeld, Graff zu Catzen-
elnbogen, Dietz, Ziegenhain, Nidda und Schaumburg,
Vest- undt Mannhaffter, lieber Getreuer; Was
masen bey uns alle dorffschafften des amts
Rodenberg unterthänigst einKommen, undt
Sie von unterhaltung der Ausschösster, welcher
Sie fast alle Sechs Wochen auff – 44 r[eichs] th[a]l[er] 29 m[arien] gr[oschne]
zu stehen komme, und dardurch Sie von allen
andern praestandis inutil gemacht wurden,
gänzlich zu verschonen gebethen, das gibt der
Einschluss mit mehrerm.

1. Von Gottes gnaden CARL landgraff
2. zu Hessen, Furst Zu Hersfeld, graff zu Catzen-
3. elnbogen, Dietz, Ziegenhain, Nidda und Schaumburg etc.
4. Vest- undt mannhafter, lieber Getreuer; Was-
5. masen bey unss alle dorffschafften des amts
6. Rodenberg unterthänigst einKommen, undt
7. Sie von unterhaltung der Ausschösster, welcher
8. Sie fast alle Sechs wochen auff – 44 r[eichs] th[a]l[er] 29 m[arien] gr[oschne]
9. zu stehen komme, und dardurch Sie von allen
10. andern praestandis inutil gemacht wurden,
11. gänzlich zu verschonen gebethen, das gibt der Einschluss mit mehrerm.

Text č. 5 (ukázka a transliterace), 1819

vlevo

1. náš mily Pán Buch
2. skrze Krysta Gežj
3. sse sweho Syna Pa
4. na našeho. Amen.
5. Dám tobě srdce, aby mně znalo.
6. Gerem[iáss] 24

vpravo

1. Jan 5.
2. Giste giste prawym
3. wám, že kdož slowo
4. mé slyssi, a věřj
5. tomu kterýž mně
6. poslal, mat život
7. věčnj a na Saud
8. nepřigde, ale pug
9. de z smrti do ži-
10. wota. – Těssitedlna, 11. wěc gest to, že

Text č. 6 (ukázka a transliterace), 1900

Man traten Krankheiten der ^{Athmungs} ~~Atmungs~~
organe auf, von einfachen Catarrh
bis zu schweren Entzündungen
der Lungen und des Rippenfalls.
Es blieben nur relativ wenige
Leute von derartigen Krankhei-
ten ganz verschont. Daneben zeig-
ten sich sehr häufig sog. rheumati-
sche Krankheiten in acuter und
chronischer Form, wie gewöhn-
lich in den Wintermonaten.

1. sten traten Krenkheiten der Athmungs-
2. organe auf, von einfachen Catarrh
3. is zu schweren Entzündungen
4. der Lungen und des Rippenfalls.
5. Es blieben nur relativ wenige
6. Leute von derartigen Krankhei-
7. ten ganz verschont. Daneben zeig-
8. ten sich sehr häufig sog[enannte] rheumati-
9. sche Krankheiten in acuter und
10. chronischer Form, wie gewöhn-
11. lich in den Wintermonaten.

DÍLČÍ ÚKOLY

1. *V ukázkách se vyskytují slova či sousloví, která nejsou napsaná kurzívou a jednak i slova a sousloví, která nejsou napsaná německým novogotickým písmem. Identifikujte je ve všech ukázkách. Proč tomu tak je?*
2. *Udělejte si vzorkovník jednotlivých písmen ze všech textů. Srovnejte se vzorkovníky, které máte k dispozici.*
3. *Čtěte další ukázky z paleografických čítanek, a sice texty datované léty 1700 – 1940. !Pamatujte na to, že je nutné věnovat se čtení textů pravidelně. Stačí 20 – 30 minut, přečíst několik řádků! V posledních hodinách před zápočtem se číst nenaučíte!*

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

LUTONSKÝ, Boleslav: *Slabikář a čítanka pro laické genealogy*. Praha 1998.

EBELOVÁ, Ivana: *Klíč k novověké paleografii: Schlüssel zur Paläographie der Neuzeit*. Praha 2016.

K procvičování můžete použít také interaktivní digitální paleografickou čítanku, kterou naleznete zde: <http://www.gda.bayern.de/DigitaleSchriftkunde/about.html#der-transkriptionsmodus>